

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.4.49>**Н. А. Лисенко**

здобувачка

Науково-дослідного інституту публічного права

ОБСТАНОВКА ТА УМОВИ УЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Метою статті є вирішення дискусійних питань, пов'язаних із визначенням поняття «обстановка вчинення кримінального правопорушення», а також з'ясування обстановки та умов вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, та розкриття її змісту. У науковій статті досліджено поняття обстановки учинення кримінального правопорушення та порівняно наукові погляди щодо її змісту. Наголошено, що обстановку кримінального правопорушення низкаучених визначають по-різному і покладають в її основу різні складові. Одні вчені є прихильниками позиції щодо матеріальної складової у змісті обстановки вчинення злочину, інші вважають обов'язковими як об'єктивні, так і суб'єктивні її параметри. Є такі автори, які покладають у зміст обстановки вчинення кримінального правопорушення соціологічні, політичні, географічні, природно-кліматичні, виробничі та низка інших умов навколишнього середовища і об'єктивної реальності. Визначено, що, насамперед, обстановка та умови учинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності визначаються особливим характером потреб, які виникають у зв'язку із війною, пандемією та іншими надзвичайними станами. Під час особливих правових режимів люди потребують не лише матеріальної допомоги, але й моральної підтримки, відчуття безпеки та захищеності, на чому наживаються шахраї, які можуть пропонувати низку послуг та матеріальних благ, насправді не маючи таких можливостей. У зв'язку із чим обстановка та умови вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності аналізується у розрізі законодавчого регулювання правовідносин у вказаній сфері. Адже прогалини у нормативно-правовій базі, що регулює порядок функціонування волонтерської та благодійної діяльності зумовлюють можливості для шахраїв, які створюють фейкові волонтерські та благодійні організації, благодійні фонди, соціальні сторінки щоб заволодіти майном або правами на майно потерпілих. Розкривається зміст обстановки учинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності та визначається її вплив на інші елементи криміналістичної характеристики. Розглядаються окремі фактори та обставини, що впливають на виникнення злочинних проявів у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

Ключові слова: шахрайство, кримінальне провадження, обстановка та умови учинення шахрайства, волонтерство, благодійність, сфера волонтерської та благодійної діяльності, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Обстановка та умови вчинення кримінальних правопорушень завжди були об'єктами пильних дискусій науковців. Разом із тим, шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності визначаються особливим характером потреб, які виникають у зв'язку із війною, пандемією та іншими надзвичайними станами. Під час особливих правових режимів люди потребують не лише матеріальної допомоги, але й моральної підтримки, відчуття безпеки та

захищеності, на чому наживаються шахраї, які можуть пропонувати низку послуг та матеріальних благ, насправді не маючи таких можливостей.

Крім того, під час війни часто виникають нові волонтерські організації та благодійні фонди, які не завжди мають сумлінну репутацію. Водночас, прогалини у нормативно-правовій базі, що регулює порядок функціонування волонтерської та благодійної діяльності зумовлюють можливості для шахраїв, які створюють фейкові волонтерські та благодійні організації, благодійні фонди, соціальні сторінки

щоб заволодіти майном або правами на майно потерпілих.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить, що за різних часів обстановка вчинення кримінального правопорушення досліджувалася низкою вчених, зокрема: В. П. Бахіним, В. А. Динту, В. А. Журавлем, О. Н. Колесніченком, В. О. Коноваловою, М. В. Салтєвським, В. В. Тіщенком, В. М. Шевчуком, В. Ю. Шепітьком та ін. Проте, говорячи про обстановку вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, слід зазначити, що вона визначається низкою умов, що сприяють заволодінню шахраями майном або правами на майно потерпілих. Ці умови мають низку унікальних аспектів, які відрізняють їх від умов вчинення шахрайства в інших сферах.

Тому проблема обстановки вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності у криміналістиці є малодослідженою, а деякі аспекти потребують додаткового висвітлення у зв'язку із постійними змінами у правовому полі.

Метою статті є вирішення дискусійних питань, пов'язаних із визначенням поняття «обстановка вчинення кримінального правопорушення», а також з'ясування обстановки та умов вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, та розкриття її змісту.

Виклад основного матеріалу. Обстановку кримінального правопорушення низка вітчизняних учених визначають по-різному і покладають в її основу різні складові. Так, на думку В. А. Динту, вона складається з матеріального, мікросоціального та морально-психологічного середовища, у якому вчинялися дії з підготовки, реалізації й приховування злочину [1, с. 393]. Втім, В. В. Тіщенко, визначаючи структуру обстановки скоєння кримінального правопорушення, пропонує включити до неї такі елементи: а) часову характеристику розвитку події злочину; б) просторову характеристику на всіх її етапах; в) матеріальну обстановку місця підготовки, вчинення і приховування злочину; г) погодні та інші природно-кліматичні умови; г) поведінку учасників злочинної події; д) соціально-побутові і

психологічні відносини; е) умови загального характеру, на фоні яких відбувалася злочинна подія; є) обставини, що сприяють чи перешкоджають підготовці, здійсненню і приховуванню злочину [2, с. 69].

У свою чергу, В. Д. Берназ, досліджуючи обстановку вчинення кримінальних правопорушень, до її структури відносить такі елементи: а) матеріальне середовище, тобто час, місце, об'єкт, макро- і мікропогодні умови; б) організаційно-управлінське середовище, тобто виробничо-функціональні об'єкти, правоохоронні елементи; в) соціально-психологічне середовище: мікроклімат у колективі за місцем роботи, ціннісну орієнтацію, психологічну обстановку за місцем проживання [3, с. 45].

З цього виходить, що одні вчені є прихильниками позиції щодо матеріальної складової у змісті обстановки вчинення злочину, інші вважають обов'язковими як об'єктивні, так і суб'єктивні її параметри. Є такі автори, які покладають у зміст обстановки вчинення злочину соціологічні, політичні, географічні, природно-кліматичні, виробничі та ряд інших умов навколишнього середовища і об'єктивної реальності. Натомість, не так багато вчених пов'язують змістовне наповнення обстановки вчинення кримінального правопорушення з умовами вчинення злочинного діяння. У той час, як обстановка, як ознака об'єктивної сторони злочину, або створює умови для його вчинення, полегшує і провокує його, або ускладнює, перешкоджає його вчиненню [4, с. 69].

Говорячи про обстановку вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, слід зазначити, що вона також визначається низкою умов, що сприяють заволодінню шахраями майном або правами на майно потерпілих. Ці умови мають ряд унікальних аспектів, які відрізняють їх від умов вчинення шахрайства в інших сферах.

Чинне законодавство України, яке регулює суспільні відносини у сфері благодійної діяльності, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій шляхом спрощення процедур реєстрації благодійних організацій, а запровадження нових інструментів

благодійної діяльності дає благодійникам значно ширші можливості для розвитку [5, с. 11]. Натомість, ця спрощена процедура також впливає на рівень зловживань, пов'язаних із благодійністю.

До умов, які визначають обстановку вчинення шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності можна також віднести зростання рівня економічної нестабільності.

Зниження реальних доходів населення, зростання безробіття, зниження рівня соціального захисту малозабезпечених верств населення, збільшення кількості осіб, які потребують допомоги через втрату житла, роботи, потребують реабілітації після хвороб та поранень, отриманих внаслідок воєнних дій тощо безумовно впливають на рівень зловживань.

Ці фактори створюють сприятливі умови для шахрайства, оскільки вони підвищують потребу людей у матеріальній та психологічній допомозі та зменшують їхню здатність критично оцінювати інформацію. Шахраї можуть використовувати ці фактори, щоб запропонувати людям, які потребують допомоги, різноманітні послуги або обіцяти певні можливості, що заздалегідь є нереальними.

У цьому розрізі слід зауважити, що рівень правової культури населення бажає бути кращим, адже правова безграмотність населення створює сприятливі умови для шахраїв, які можуть використовувати неправдиву інформацію або маніпуляції для заволодіння майном або правами на майно потерпілих. Наприклад, шахраї можуть використовувати термінологію, яка є незрозумілою для потерпілих, щоб ввести їх в оману, надавати підписувати різноманітні фіктивні документи тощо.

Обстановку вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності визначають й санітарно-епідеміологічні умови, а також природно-кліматичні фактори, що склалися як у певному регіоні, так і в державі в цілому.

Наразі виклики соціально небезпечних хвороб становлять велику проблему не тільки для національних систем охорони здоров'я, так й для світової спільноти, що вимагає консолідованої масштабної та ефективної відповіді світу. На сучас-

ному етапі відбулося значне погіршення епідеміологічної ситуації щодо особливо небезпечних інфекцій як в Україні, так і в усьому світі. Це обумовлено політичною та економічною нестабільністю, масовою міграцією населення, військовими конфліктами та передислокацією військ, новими умовами господарювання з порушенням стабільності систем епізоото-епідеміологічного нагляду, що діяли раніше, послабленням профілактичних заходів. На територіях, які постраждали від наслідків надзвичайних ситуацій можливе різке погіршення санітарно-епідемічної ситуації, що викликає потребу в проведенні санітарних та протиепідемічних заходів по забезпеченню санітарного та епідемічного благополуччя постраждалого населення [6, с. 5].

Стимулювала новий виток волонтерського руху та пандемія COVID-19, яка оголила чергову низку проблем в охороні здоров'я, місцевому самоуправлінні й науці. Як і на початку воєнних дій, волонтери займалися закупівлями та фандрейзингом, а також винахідництвом, яке може приносити користь і після виходу з гострої фази епідемії. Для попередження розповсюдження COVID-19 із державного бюджету було виділено велику суму грошей для придбання необхідних медичних засобів та засобів індивідуального захисту для пенсіонерів та соціально незахищених верств населення. Було здійснено роздачу багаторазових масок, рідкого мила, гумових рукавичок та антисептика пенсіонерам, багатодітним сім'ям, самотнім матерям, переміщеним особам, учасникам АТО, ліквідаторам ЧАЕС, людям з інвалідністю, афганцям тощо [7].

Натомість, активний волонтерський рух та благодійність під час надзвичайних ситуацій – це ті фактори, які також використовують шахраї з метою ошукування громадян, які потребують допомоги.

Слід сказати, що динаміка шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності має залежність від регіону, де воно вчинене. Тобто, географічні координати визначають місце вчинення таких кримінальних правопорушень.

На жаль, надати чітку статистику щодо регіонів України, де найчастіше вчиня-

ються шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, складно через високу латентність таких протиправних діянь. Натомість, аналіз судово-слідчої практики та опитування респондентів свідчить, що найчастіше шахрайства досліджуваної категорії вчиняються у таких областях: Дніпропетровська, Харківська, Кіровоградська, Запорізька, Донецька, Київська, а також у західних областях України (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Волинська і Рівненська).

З початком воєнних дій в Україні, шахрайство у місцях, які надають притулок для переселенців, особливо на західній Україні, дійсно значно зросло. Це пов'язано з декількома факторами:

а) збільшення кількості людей, тобто, з початку війни на захід України, у Дніпропетровську та інші області, віддалені від зони бойових дій, переселилося мільйони людей. Це створило сприятливі умови для шахраїв, які шукають «легких» жертв;

б) вразливість людей. Переселенці (внутрішньо переміщенні особи) часто емоційно виснажені, дезорієнтовані, і не знають місцевих законів та звичаїв. Це робить їх більш вразливими до шахрайства;

в) нестача інформації. Шахраї нерідко використовують дезінформацію та плутанину, щоб обдурити людей.

Поширилися й випадки шахрайства, пов'язаного із грошовими компенсаціями для тих осіб, які прихистили в себе переселенців.

Разом із тим, місцями вчинення таких протиправних дій можуть бути й прикордонні та прифронтові регіони, гуманітарні хаби та пункти видачі гуманітарної допомоги.

Ще одним із факторів, який визначає обстановку вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності є особлива популярність Інтернету та соціальних мереж (деджиталізація). Інтернет та соціальні мережі широко використовуються для поширення інформації про волонтерські організації та благодійні фонди. Шахраї можуть використовувати ці канали для поширення неправдивої інформації про свої послуги або організації. Наприклад, шахраї можуть створювати фейкові сторінки в соціальних мережах, які видають себе за волонтерські органі-

зації або благодійні фонди. У цьому розрізі слід говорити про місце вчинення шахрайства у віртуальному просторі.

З цього приводу М. М. Єфімов, Н. В. Павлова та С. В. Чучко зауважують, оскільки точка є віртуальною, то і місце вчинення шахрайства носить віртуальний характер. Тобто, місцем вчинення шахрайства у широкому розумінні є інтернет-простір. З іншого боку потерпілий та шахрай, домовляючись про певні умови, здійснюють таке віртуальне спілкування із матеріального середовища, маючи кожний свою IP-адресу [8].

Трохи складним є й встановлення часу вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. У 88 % випадків такі протиправні діяння, пов'язані з багатоетапним механізмом, який полягає у здійсненні ряду дій, спрямованих на досягнення кінцевого результату. Тому можна говорити про певні розпливчасті межі визначення місця та часу.

Висновки. Отже, нам здається найбільш прийнятним включення до обстановки вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності таких елементів, як: місце, час та умови його вчинення. Водночас, рівень вчинення шахрайств у вказаних сферах визначається низкою факторів, які сприяють їх динаміці. Такі фактори можуть залежати від ряду умов політичного, соціального, правового, економічного, психологічного, природно-кліматичного, технологічного, санітарно-епідеміологічного та ін. характеру.

Список використаної літератури:

1. Динту В. А. Обстановка злочину як об'єкт пізнання. *Актуальні проблеми держави і права*. URL: <http://www.apdp.in.ua/v69/62.pdf>
2. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
3. Берназ В. Д. До питання про поняття обстановки вчинення крадіжок майна на морському транспорті. *Криміналістика та судова експертиза*. № 3. 1985. Київ: Вища школа, С. 44-47.
4. Чучко С. В. Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет : дис. док-ра філософії. 081 – Право. Дніпропетровський дер-

- жавний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 276 с.
5. Русских В. О. Адміністративно-правові засади діяльності благодійних організацій : автореф. дис. ... на здобуття наук ступ канд. юрид. наук / 12.00.07. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 20 с.
 6. Висоцька С. Інституційні засади адміністрування проти епідемічних заходів в умовах сучасної охорони здоров'я України. *Науковий вісник Державне управління*. 2021. № 2(8). С. 5-16.
 7. Громади протидіють COVID-19: URL: <https://www.auc.org.ua/> (дата звернення 12.01.21 р.).
 8. Павлова Н. В., Єфімов М. М., Чучко С. В. Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу Інтернет: теоретичні та праксеологічні засади: монографія: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 202 с.

Lysenko N. A. Environment and conditions of commitment of fraud in the sphere of volunteer and charity activities

The purpose of the article is to resolve controversial issues related to the definition of the concept of "circumstances of committing a criminal offense", as well as clarifying the circumstances and conditions of committing fraud in the field of volunteer and charitable activities, and revealing its content. The scientific article examines the concept of the circumstances of the commission of a criminal offense and compares scientific views on its content. It is emphasized that a number of scientists define the situation of a criminal offense in different ways and base it on various components. Some scientists are supporters of the position regarding the material component in the content of the circumstances of the commission of the crime, while others consider both its objective and subjective parameters to be mandatory. There are authors who put sociological, political, geographical, natural-climatic, production and a number of other environmental conditions and objective reality into the content of the circumstances of the commission of a criminal offense. It was determined that, first of all, the situation and conditions for committing fraud in the field of volunteer and charitable activities are determined by the special nature of the needs that arise in connection with war, pandemic and other emergency situations. During special legal regimes, people need not only material assistance, but also moral support, a sense of security and protection, which is taken advantage of by fraudsters who can offer a number of services and material goods, without actually having such opportunities. In connection with this, the situation and conditions of committing fraud in the field of volunteer and charitable activities are analyzed in terms of the legislative regulation of legal relations in the specified field. After all, gaps in the regulatory and legal framework regulating the functioning of volunteer and charitable activities create opportunities for fraudsters who create fake volunteer and charitable organizations, charitable funds, and social pages in order to take possession of the property or rights to the property of the victims. The content of the situation of committing fraud in the field of volunteer and charitable activities is revealed and its influence on other elements of the forensic characteristics is determined. Individual factors and circumstances affecting the emergence of criminal manifestations in the field of volunteer and charitable activities are considered.

Key words: fraud, criminal proceedings, situation and conditions of committing fraud, volunteering, charity, field of volunteer and charitable activities, pre-trial investigation.